

فصلنامه‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی- فرهنگی، دوره‌ی سوم، شماره‌ی ۳، زمستان ۹۳، صفحات ۹-۳۲

بررسی عوامل فرهنگی مرتبط با رفتارهای زیست‌محیطی (مورد مطالعه؛ شهر یزد)

مسعود حاجی‌زاده میمندی^۱، حامد سیارخلج^۲، کاوه شکوهی‌فر^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۴/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۰۹/۱۲

چکیده

یکی از مشکلات شهر یزد در حوزه‌ی زیست‌محیطی که عمدتاً ناشی از توسعه‌ی صنعتی، وضعیت جغرافیایی، شرایط سخت اقلیمی، کم‌آبی، ریزگردها و غیره در حوزه‌ی محیط زیست است که اگر کنترل نشود، ممکن است به بحران زیست‌محیطی تبدیل شود. در این تحقیق به بررسی عوامل فرهنگی مرتبط یعنی سرمایه‌ی فرهنگی، دین‌داری، سبک زندگی و بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی با رفتارهای زیست‌محیطی شهروندان شهر یزد پرداخته شده است. پژوهش از نوع پیمایش و جامعه‌ی آماری این تحقیق شهروندان شهر یزد بوده است. تعداد نمونه ۳۸۴ نفر بوده که با استفاده از فرمول کوکران به دست آمده و پاسخ‌گویان به صورت تصادفی خوشه‌ای انتخاب شده‌اند. تکنیک گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه‌ی محقق‌ساخته است که از اعتبار و پایایی مطلوب برخوردار بوده است. براساس یافته‌های این پژوهش میان متغیرهای سرمایه‌ی فرهنگی، سبک زندگی و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معنادار وجود دارد. همچنین میان زنان و مردان در رفتارهای زیست‌محیطی تفاوت معناداری وجود دارد. اما میان متغیرهای سن، وضع تأهل، بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی، دین‌داری، تحصیلات و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معناداری وجود ندارد. نتایج تحلیل رگرسیونی نشان می‌دهد که در معادله‌ی رگرسیون ۲۹ درصد از واریانس متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل تبیین می‌شود.

واژه‌های کلیدی: توسعه‌ی پایدار، رفتارهای زیست‌محیطی، سرمایه‌ی فرهنگی، وسایل ارتباط جمعی، دین‌داری، شهر یزد.

masoudhajizadehmandi@gmail.com

sayarkhalaj1368@yahoo.com

kshokohifar@yahoo.com

^۱ دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه یزد (نویسنده مسؤل)

^۲ کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه یزد

^۳ کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه یزد

بیان مسأله

امروزه انکار وجود وضعیت بحرانی برای محیط‌زیست ممکن نیست. حتی کسانی که از عمق خطرناک بودن این وضعیت آگاه نیستند، قبول دارند که هوای پاک و سالم کمیاب شده، جو زمین حتی نسبت به یک دهه قبل تا در حدّ زیادی گرم‌تر شده، حیوانات کمتری در محیط زیست اطراف به چشم می‌خورند، دیگر سکوت به‌راحتی به‌دست نمی‌آید و در شب‌ها به‌سختی می‌توان بیش از چند ستاره‌ی کم‌سو در آسمان شهرها دید. حدّود شش دهه است که وجود بحرانی جدی و فراگیر در محیط زیست پذیرفته شده است و متأسفانه هر روز ابعاد فاجعه‌بارتری از آن آشکار می‌شود (بهرام‌پور، ۱۳۹۰: ۹). در طول قرن‌ها، بشر با دست و ابزار ابتدایی در طبیعت دخالت می‌کرد، از حدّود دو قرن قبل انسان به ماشین‌آلاتی که به انرژی ماهیچه‌ای وابسته نیستند، مسلح شد و از آن تاریخ روند تخریب و آلودگی محیط زیست شتابی عظیم و گسترده یافت. افزایش جمعیت موجب افزایش نیاز انسان به مصرف انرژی، غذا، ساختمان و غیره شد. همه‌ی این مصارف بیش‌ازحدّ تخریب‌کننده و آلوده‌کننده‌ی محیط زیست انسانی است. جنگل‌های پربرکت و سرسبز که شش‌های کره زمین و تولیدکننده‌ی اکسیژن هستند، برای مصارف مختلف قطع و نابود می‌شوند و مراتع سرسبز با تراکتور شخم می‌خورند و یا به کارخانه‌ها، مجتمع‌های مسکونی و غیره تبدیل می‌شوند. دودهای مسموم‌کننده‌ی دودکش کارخانه‌ها و آگزوز اتومبیل‌ها، فضا را آلوده می‌کنند. فاضلاب‌ها، سموم دفع آفات گیاهی و حشرات موذی زمین و آب را مسموم می‌کنند، هوا را آلوده می‌سازند و از ضخامت لایه‌ی ازن می‌کاهند. وضع کره زمین در حال حاضر به‌منابهِی انسانی است که گلوش زیر فشار طاقت‌فرسا و نفس‌گیر قرار گرفته و در حال خفگی است. اگر راه نجاتی نباشد و اکسیژن کافی به او نرسد دیر یا زود خواهد مرد (پاپلی یزدی، ۱۳۷۴: ۷-۸).

ناهنجاری‌های زیست‌محیطی ممکن است وسعت ناحیه‌ای، منطقه‌ای و یا جهانی داشته باشد. برای مثال خشک شدن دریاچه‌ی پریشان در استان فارس که یک ناحیه را درگیر کرده است و ریز گرد عربی که چندین کشور یک منطقه را تحت‌الشعاع خود قرار می‌دهد، ناهنجاری منطقه‌ای به‌شمار می‌رود و یا سوراخ شدن لایه‌ی ازن و گرم شدن کره‌ی زمین که ابعاد جهانی دارد، مشکلات و مسائل زیست‌محیطی جهانی هستند. در حال حاضر آسیب‌های جدی زیست‌محیطی تقریباً همه کره‌ی زمین را درگیر کرده است (بهرام‌پور، ۱۳۹۰: ۱۶). در قرن حاضر، رفتارهای زیست‌محیطی انسان، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین عوامل بر محیط زیست، مورد توجه بسیاری از جامعه‌شناسان محیط زیستی قرار گرفته است (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۱۲۵). از

نظر مفهومی، رفتارهای زیست‌محیطی، مجموعه‌ای از کنش‌های افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که در یک طیف وسیع از احساسات، تمایلات و آمادگی‌های خاص برای رفتار نسبت به محیط زیست را شامل می‌شود (عقیلی و هم‌کاران، ۱۳۸۸: ۲۳۷). مصرف بیش از اندازه از انرژی در منازل، استفاده از محصولات یک‌بار مصرف، استفاده‌ی غیرضروری از وسایل حمل و نقل عمومی غیراستاندارد، استفاده از انواع سم‌ها، دفع غیراصولی مواد زائد، جمع‌آوری و تفکیک نکردن زباله‌ها به‌منظور بازیافت، آسیب زدن به تنه‌ی درختان، مکان‌های تاریخی و اماکن و تأسیسات شهری، ریختن زباله‌ها در سطح شهر، جنگل، رودخانه و بسیاری از رفتارهای آسیب‌رسان به محیط زیست همگی تحت تأثیر رفتارهای زیست‌محیطی انسان روی می‌دهد. در هر جامعه‌ای افراد برخورد به نسبت مشخصی در باره‌ی محیط زیست از خود نشان می‌دهند که ممکن است این برخورد کاملاً مسئولانه و یا کاملاً غیرمسئولانه یا رفتاری میانامیان این دو باشد. این طیف وسیع از برخورد نسبت به محیط زیست، تحت تأثیر متغیرها و عوامل بی‌شماری است که به‌طور عمده به محیط اجتماعی فرد مربوط می‌شود (عقیلی و هم‌کاران، ۱۳۸۸: ۲۳۷).

امروزه مسائل زیست‌محیطی عمیقاً دارای مفهوم اجتماعی‌اند و در کل مسائل زیست‌محیطی ریشه‌ی فرهنگی دارند و به‌منظور پذیرش بافت‌های فرهنگی یک جامعه بایستی به‌صورتی ساختاری با موضوع برخورد کرد. حفظ محیط زیست به مسائل زیادی ارتباط دارد که بزرگ‌ترین و مهم‌ترین آن مسأله‌ی فرهنگی است. در مسأله‌ی محیط زیست، رفتارهای نابهنجار در ارتباط با محیط زیست به‌علت ناآشنایی با فرهنگ شهرنشینی و عدم درک درست از اوضاع زیست‌محیطی حاکم بر جامعه و وضعیت اعتقادات فرهنگی مردم است، زیرا مردم فرهنگ استفاده از منابع طبیعی و امکانات زیست‌محیطی و فرهنگ زیستن همراه با همزیستی با طبیعت را نیاموخته‌اند و یا به‌درستی آن را درونی نکرده‌اند (ادهمی و اکبرزاده، ۱۳۹۰: ۳۹). امروزه بر سرمایه‌ی فرهنگی و ارتقای آن جهت کاهش و کنترل مسائل اجتماعی، نظیر بحران‌های زیست‌محیطی تأکید می‌شود (روحانی، ۱۳۸۸: ۸) و به‌نظر می‌رسد توسعه‌ی پایدار، به‌ویژه جنبه‌ی زیست‌محیطی آن در گرو ارتقای سرمایه‌ی فرهنگی است (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۹۳). سرمایه تأکید بر این امر دارد که مولد است و فرد را قادر می‌سازد تا ارزشی به‌وجود آورد (ارزش زیست‌محیطی)، کاری انجام دهد (رفتارهای مسئولانه‌ی زیست‌محیطی)، به هدفی نائل شود (پایداری محیط طبیعی)، مأموریتی را در زندگی انجام دهد و نقشی در جهان ایفا کند (جهان قابل سکونت برای آیندگان) و سرمایه‌ی فرهنگی به شیوه‌های فرهنگی خاصی که در روند آموزش‌های رسمی و خانوادگی (آموزش

زیست‌محیطی) در افراد تثبیت شده، اشاره دارد و نیز ظرفیت شناخت افراد در کاربرد لوازم فرهنگی (کاربرد سطل زباله‌های جهت تفکیک زباله‌ها و استفاده از وسایل الکتریکی شستشویی استاندارد در جهت حفاظت از محیط زیست) را دربرمی‌گیرد. هم‌چنین می‌توان رابطه‌ی این نوع سرمایه را با سایر ابعاد حیات اجتماعی - فرهنگی نظیر حوزه‌ی جامعه‌شناسی زیست‌محیطی مورد مطالعه قرار داد (شارع‌پور و خوش‌فر، ۱۳۸۱:۱۳۵). براین اساس به‌نظر می‌رسد با تحولات چند سال اخیر در حوزه‌ی جامعه‌شناسی و ورود مفاهیم جدید، می‌توان از مفهوم سرمایه‌ی فرهنگی به‌عنوان متغیر پیش‌میانی کننده در تحلیل مسائل اجتماعی فرهنگی نظیر رفتارها و نگرش زیست‌محیطی سود جست (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱:۹۵).

در دهه‌ی اخیر بدون سبک زندگی و هویت اجتماعی، یعنی بدون چارچوب‌های مشخصی که شباهت‌ها و تفاوت‌ها را آشکار می‌سازد، افراد یک جامعه امکان برقراری ارتباطی معنادار و پایدار میان خود نخواهند داشت (رحمت‌آبادی و آقابخشی، ۱۳۸۵:۲۳۸). براساس تعریف لسلو و دیگران رفتارهایی که با قشربندی حیثیتی و اعتباری مرتبط است، سبک زندگی نامیده می‌شوند. سبک زندگی فقط آنچه یک فرد دارد نیست؛ بلکه چگونگی نمایش آن‌ها توسط فرد است. سبک زندگی هم الگوهای مصرف را شامل می‌شود و هم قدرتی که از این ناحیه کسب می‌شود. سلیقه، آداب معاشرت و مد نشانه‌های داشتن جایگاهی در نردبان اجتماعی و نمادهای مرتبط با سبک زندگی هستند (لسلو و هم‌کاران، ۱۹۹۴:۳۶۸). از آن‌جا که سبک زندگی بیان‌کننده‌ی میزان و نحوه‌ی مصرف هر فرد از منابع و امکانات محیط است، به‌نظر می‌رسد که نوع سبک زندگی که هر فرد برمی‌گزیند می‌تواند تأثیرگذار بر رفتارهایی باشد که هر فرد در قبال محیط زیست از خود بروز می‌دهد.

در نظر ادیان، جهان هستی هدفی دارد و هدف و غایت انسان هم چیزی جدای از هدف کل هستی نیست. بنابراین اگر هم انسان بیش‌ترین اجازه را برای تصرف در طبیعت دارد، این مجوز و رخصت صرفاً برای هدفی است که آن را نه تمایلات فردی انسان‌ها، بلکه خداوند برای کل هستی معین کرده است (بهرام پور، ۱۳۹۰:۸۹). اگرچه اخلاق به‌طور سنتی به تعریف روابط میان افراد و روابط میان افراد و جامعه می‌پردازد، اما بنابر نظر برخی از صاحب‌نظران، اخلاقی که رابطه‌ی دوجانبه میان انسان و زمین، حیوانات و گیاهان را تنظیم می‌کند، وجود نداشته است. امروزه در تبیین مفاهیم اخلاقی، به‌ویژه آن‌هایی که دامنه‌ی‌شان به حوزه‌ی اجتماع کشیده می‌شود، کمبود وجود دارد و نیاز به تشریح، بازشناسی و بازسازی مفاهیم اخلاقی متناسب با تحولات اجتماعی،

بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود (سروش، ۱۳۸۱: ۷۱-۱۴۴). لذا از نظر چنین صاحب‌نظرانی، گسترش اخلاق به این جز سوم، یعنی محیط زیست و انسان، یک فرصت انقلابی و ضرورتی زیست‌محیطی است. دلیل دیگر اخلاق زیست‌محیطی، پویا بودن اخلاق که سعی در سازگار کردن خویش با شرایط زمان و مکان دارد. زیرا نیازها و اولویت‌هایی که از ارزش‌های جامعه سرچشمه می‌گیرند، در طی زمان تغییر می‌کنند و این‌ها خود باعث ایجاد احساس جدیدی در انسان نسبت به طبیعت می‌شوند. از این رو اخلاق دین می‌باید نوع رفتار انسان با طبیعت را در هر زمان مشخص کند (دی‌پائولا، ۲۰۰۰ به نقل از نواح و هم‌کاران، ۱۳۹۰: ۸۱).

رسانه‌ها به جهت نقش تعیین‌کننده‌ای که در انتقال و آموزش فرهنگ دارند، به‌عنوان یکی از شاخص‌های تعیین میزان توسعه‌ی کشورها مدنظر قرار گرفته می‌شوند. لذا لازم است کلیه منابع و امکانات برای تدوین و پیاده‌سازی روش‌های درست زندگی با استفاده از فناوری‌های روز دنیا و استفاده از نظر صاحب‌نظران در این زمینه به‌کار گرفته شود (عقیلی و هم‌کاران، ۱۳۹۰: ۲۳). به‌نظر می‌رسد وسایل ارتباط‌جمعی می‌توانند با نشان دادن فجایع و بحرآن‌های زیست‌محیطی نقش مهمی در زمینه‌ی افزایش آگاهی افراد از عمق این فجایع و بحرآن‌ها و هم‌چنین با آموزش نحوه‌ی صحیح رفتار با محیط زیست، رفتارهای محیط‌گرایانه و مسئولانه زیست‌محیطی به افراد نقش به‌سزایی در فرهنگ‌سازی و نهادینه کردن رفتارهای زیست‌محیطی مثبت ایفا کنند.

افزایش سریع جمعیت و توسعه‌ی صنعتی- کشاورزی ایران، تخریب شدید محیط زیست و آلودگی محیطی را به همراه داشته است. ایران از نظر فرسایش خاک جزء نخستین کشورهای جهان است (پاپلی یزدی، ۱۳۷۴: ۱۳). فرسایش خاک در ایران سه برابر متوسط آسیاست. در ۳۰ سال اخیر سطح جنگل‌های ایران از ۲۱ میلیون هکتار به ۷ میلیون هکتار رسیده است. رتبه‌ی ایران از نظر تولید گازهای گلخان‌های در سطح جهان ۱۳ است. هم‌چنین شاخص عملکرد زیست‌محیطی سال ۲۰۱۲ که از سوی دانشگاه ییل منتشر می‌شود نشان داد ایران از میان ۱۳۲ کشور جهان در مقام ۱۱۴ جهان قرار دارد؛ این در حالی است که کشور ما در سال ۲۰۱۰ در مقام ۷۸ و در سال ۲۰۰۸ در رتبه ۶۸ قرار داشت. همه‌ی این آمارها نشان می‌دهد که وضعیت محیط زیست در کشور ما بحرانی است و روزبه‌روز بر شدت این بحران افزوده می‌گردد، لذا به نظر می‌رسد که پرداختن به مسائل زیست‌محیطی در کشور جز ضروری‌ترین امور است. از جمله دغدغه‌های همیشگی ربع قرن گذشته در بیش‌تر کشورهای درحال توسعه تعامل توسعه و محیط زیست و پایداری توسعه در عرصه‌های مختلف بوده است. در همین راستا، در دهه‌های پایانی قرن بیستم، روش‌های جلب

مشارکت مردم در برنامه‌ریزی و مدیریت منابع طبیعی و مدیریت محیط زیست، تحت دگرگونی‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی، دست‌خوش تغییرات عمده‌ای شده است. روند دهه‌های گذشته در کشورهای صنعتی بیان‌کننده‌ی این واقعیت است که کارگزاران دولتی، کارشناسان و نیز مدیران عرصه‌های محیط زیست و منابع طبیعی به رهیافتی تازه روی آورده‌اند (خاتون‌آبادی، ۲۰۰۴ به نقل از عقیلی و هم‌کاران، ۱۳۸۸: ۲۳۷). در هر جامعه‌ای به فراخور شرایط اجتماعی و فرهنگی خاص آن، افراد برخورد به‌نسبت مشخصی در باره‌ی محیط زیست از خود نشان می‌دهند که بررسی این رفتارها به‌منظور برنامه‌ریزی برای سیاست‌گذاری برای حفظ محیط زیست ضروری است. این برنامه‌ریزی‌ها به مسؤولان این امکان را می‌دهد که گام‌هایی را در جهت توسعه‌ی پایدار کشور بردارند و با رصد رفتارهای زیست‌محیطی، برنامه‌های فرهنگی را جهت بهبود آن تدوین کنند. استان یزد در بخش مرکزی فلات ایران قرار دارد. این استان همواره در طول تاریخ با مشکل خشک‌سالی و کمبود آب مواجه بوده است. وجود کوره‌های آجرپزی و کارخانه‌های تولیدکننده‌ی کمپوست نامناسب، از عوامل آسیب‌رسان به محیط زیست این استان است. از طرفی شهر یزد به‌عنوان مرکز استان با روند فزاینده‌ی افزایش جمعیت مواجه است که این افزایش جمعیت سبب افزایش ساختمان‌سازی، افزایش حجم ترافیک، آلودگی هوا و غیره شده است. وجود کارخانه‌های صنعتی فراوان در اطراف این شهر از دیگر عوامل آلودگی هوای این شهر به‌حساب می‌آید. محمدرضا تابش نماینده مردم اردکان و عضو فراکسیون زیست‌محیطی مجلس اظهار داشته است که یزد به دلیل وجود مسائل مختلف و متعددی از جمله توسعه‌ی صنعتی، وضعیت جغرافیایی، شرایط سخت اقلیمی، کم‌آبی، ریزگردها و غیره در حوزه‌ی محیط زیست با مشکلاتی خاص روبه‌روست. وی تصریح داشت که اگر برای حل این مشکلات چاره‌اندیشی نشود و راهکارها به‌موقع به مرحله‌ی اجرا درنیاید، در آینده‌ی نزدیک با بحران مواجه خواهیم شد. در نتیجه لازم است پژوهش‌هایی در زمینه‌ی محیط زیست و به‌ویژه رفتارهای زیست‌محیطی در این شهرستان برای برنامه‌ریزی برای جلوگیری از تخریب محیط زیست توسط افراد صورت پذیرد. با توجه به مطالب فوق هدف اصلی پژوهش حاضر، مطالعه‌ی رابطه‌ی سرمایه‌ی فرهنگی، سبک زندگی، میزان دین‌داری و میزان بهره‌مندی از وسایل ارتباط‌جمعی با رفتارهای زیست‌محیطی است.

سوابق پژوهش

صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان «سرمایه‌ی فرهنگی و نگرش و رفتارهای زیست‌محیطی (مطالعه‌ی موردی: استان کردستان)» ۴۴۰ نفر از افراد بالای ۱۸ سال ساکن مناطق شهری کردستان را مطالعه کردند. نتایج نشان داد که سرمایه‌ی فرهنگی بیش‌ترین اثر را بر رفتارهای زیست‌محیطی دارد.

نواح و هم‌کاران (۱۳۹۰) در پژوهش خود عنوان «بررسی رابطه‌ی میزان دین‌داری با ارزش‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی شهروندان (مطالعه‌ی موردی: شهر اهواز)» ۴۰۰ نفر از ساکنان شهر اهواز را با نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب کردند. یافته‌های این تحقیق نشان داد که میان متغیرهای سن، جنس و تحصیلات با رفتار زیست‌محیطی رابطه‌ی معناداری وجود دارد. اما میان دین‌داری و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معناداری وجود ندارد.

جوادی (۱۳۸۷) در مقاله‌ی خود با عنوان «انسان‌محوری در اخلاق زیست‌محیطی با تأکید بر نگرش اسلامی» به این نتیجه رسید که انسان‌محوری دینی در آموزه‌های مسیحیت، منشأ اصلی بحران زیست‌محیطی است. بنابراین تصویری اسلامی از انسان می‌تواند راه‌حل کاهش این بحران‌ها باشد.

صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱) در تحقیقی تحت عنوان «مطالعه‌ی تجربی رابطه‌ی آگاهی و رفتارهای زیست‌محیطی (مطالعه‌ی مناطق شهری و روستایی شهرستان سنندج)» ۳۸۵ نفر از افراد بالای ۱۸ سال ساکن در مناطق روستایی و شهری شهرستان سنندج را مورد مطالعه قرار دادند. نتایج آن‌ها نشان داد که میان وضعیت تأهل، گروه‌های سنی و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معنادار وجود دارد. اما میان جنسیت و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی وجود ندارد.

ادهمی و اکبرزاده (۱۳۹۰) در تحقیقی تحت عنوان «بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر حفظ محیط زیست شهر تهران (مطالعه‌ی موردی مناطق ۵ و ۱۸ تهران)» مطالعه‌ای را بر روی ۴۰۰ نفر از افراد در دو منطقه‌ی ۵ و ۱۸ شهر تهران انجام دادند. نتایج نشان داد که متغیرهای احساس مسؤلیت، اخلاق اجتماعی، آموزش و ارزش‌های سنتی و دینی بر حفظ محیط زیست و رفتارهای محیط زیستی مؤثر هستند.

پچن (۲۰۰۶) در پژوهشی تحت عنوان «رفتار و نگرش‌های عمومی درباره تغییرات آب و هوایی» به این نتیجه دست یافت که تغییرات در سبک زندگی و اتخاذ سبک زندگی مطلوب باعث رفتارهای زیست‌محیطی بهتر خواهد شد.

تارانت و کردل (۱۹۹۷) در تحقیقی تحت عنوان «اثر ویژگی‌های پاسخ‌گو در نگرش و رفتار عمومی زیست‌محیطی» به این نتیجه رسیدند که میان جنس، محل سکونت، تحصیلات، درآمد، سن و جهت‌گیری سیاسی افراد با رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معنادار وجود دارد.

باتل (۱۹۷۹)، اسکات و ویلیامز (۱۹۹۴)، خوش‌فر و هم‌کاران (۱۳۸۹) معتقدند که تحصیلات با رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معنادار دارد.

چارچوب نظری

سبک زندگی

به باور گیدنز، سبک‌های زندگی، امکانات مختلفی هستند که افراد برای تولید و بازتولید هویت خود از آن‌ها استفاده می‌کنند. سبک زندگی مجموعه‌ای کم‌وبیش جامع از عملکردهاست که فرد آن‌ها را به کار می‌گیرد چون نه فقط نیازهای جاری او را برآورده می‌سازند، بلکه روابط خاصی را هم که وی برای زندگی خود برگزیده است، در برابر دیگران متجسم می‌سازد (گیدنز، ۱۳۷۸: ۱۲۰).

سبک‌های زندگی را معمولاً مبتنی بر سازمان اجتماعی مصرف می‌دانند، و به جای سازمان اجتماعی تولید که به‌طور کلاسیک شالوده‌ی ساختار طبقاتی است، بر نگرش‌های هنجاری مرتبط با مصرف تأکید می‌کنند (اباذری و چاوشیان، ۱۳۸۱: ۲۰-۲۱). سبک زندگی دارای دو جنبه‌ی مثبت و منفی (سالم و خطرپذیر) است (کاکراهام، ۱۹۹۷: ۳۳۰). در تعریف کاکراهام از سبک زندگی مثبت، ما ناظر ترکیب دو مفهوم: انتخاب و موقعیت هستیم. به عقیده‌ی وی، سبک زندگی سالم (مثبت)، انتخاب مجموعه‌ای از فعالیت‌ها مطابق با موقعیت زندگی افراد است. سبک‌های زندگی منفی (پرخطر) مانند سیگار کشیدن، استفاده از مواد روان‌گردان، مصرف الکل، استفاده از غذاهای پرکالری، نیستن کمربند ایمنی و غیره باعث ارتقای بیماری و مرگ می‌شود. در حقیقت انتخاب رفتارهای پرخطر را نیز باید در موقعیت ساختاری آن بررسی کرد. کاکراهام رفتارهای پرخطر را بازتاب موقعیت طبقاتی در ساختار اجتماعی در نظر می‌گیرد (کاکراهام، ۲۰۰۴: ۱۴۲۲). عضویت طبقه‌ای بر طبق منزلت اقتصادی-اجتماعی شخص تعیین می‌شود که با درآمد، شغل و تحصیلات اندازه‌گیری می‌شود. به عقیده‌ی او، در میان آموزش قوی‌ترین پیش‌بینی کننده‌ی سطح سلامتی افراد است، چون افرادی که از تحصیلات بالاتری برخوردار هستند، دارای سلامتی بیش‌تری هستند. او به عوامل دیگری نظیر: قومیت، سن، جنس نیز اشاره می‌کند. مثلاً از نظر او، قومیت از طریق منزلت اجتماعی-اقتصادی بر سلامتی فرد تأثیر می‌گذارد. فقر و محرومیت نیز فرصت‌های بسیار محدودی

برای افراد در انتخاب‌های شان ایجاد می‌کند (کاکراهام، ۲۰۰۰: ۱۲۳). می‌توان این‌گونه استنباط کرد که سبک زندگی با نگرش و رفتار زیست‌محیطی فرد ارتباط نزدیکی دارد. افرادی که از تحصیلات بالاتری برخوردارند و بهتر آموزش دیده‌اند از سبک زندگی مثبت (سالم) بهره‌مند می‌باشند، رفتارهای زیست‌محیطی مسؤلان‌های نسبت به محیط زیست دارند یعنی میزان استفاده از انرژی آن‌ها در سطح مطلوبی است، از وسایل استاندارد با محیط زیست استفاده می‌کنند و رفتار زیست‌محیطی حامی‌گرایان‌های نسبت به محیط زیست خود دارند؛ ولی افرادی که سطح تحصیلات پایینی برخوردارند و به‌گونه‌ای مناسب آموزش ندیده‌اند، سبک زندگی منفی دارند، بلعکس از رفتارهای زیست‌محیطی مسؤلان‌های برخوردار نیستند.

سرمایه‌ی فرهنگی

سرمایه‌ی فرهنگی اصطلاحی جامعه‌شناختی است که بوردیو آن را در سال ۱۹۷۳ مطرح کرد. این اندیشمند فرانسوی، سرمایه‌ی فرهنگی را در ابعاد مختلف آن (سرمایه‌ی فرهنگی تجسم‌یافته، سرمایه‌ی فرهنگی عینیت‌یافته و سرمایه‌ی فرهنگی نهادینه‌شده) تفکیک و به‌گونه‌ای ژرف مورد بررسی قرار داده است. در نظریه سرمایه‌ی فرهنگی بوردیو، مالکیت سرمایه‌ی فرهنگی به فرد اجازه می‌دهد در حوزه‌ی تولید فرهنگی اعمال کنترل کند (ناخایی و کارتیس، ۱۹۹۸: ۱۴). امروزه بر سرمایه‌ی فرهنگی و ارتقای آن برای کاهش و کنترل مسائل اجتماعی - نظیر بحران‌های زیست‌محیطی - تأکید می‌شود (روحانی، ۱۳۸۸: ۸). و به‌نظر می‌رسد که توسعه‌ی پایدار - به‌ویژه جنبه‌ی زیست‌محیطی آن - در گرو افزایش سرمایه‌ی فرهنگی است (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۹۳). ابعاد سرمایه‌ی فرهنگی، از دیدگاه بوردیو، می‌تواند به سه صورت متبلوری یابد:

۱- سرمایه‌ی فرهنگی تجسم‌یافته: سرمایه‌ی فرهنگی تجسم‌یافته، نوعی ثروت بیرونی است که به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از فرد درآمده است. این همان بخشی است که بوردیو آن را سرمایه‌ی فرهنگی همراه تولد می‌نامد که نمی‌توان آن را از طریق هدیه، خرید یا مبادله به دیگری منتقل کرد. این نوع سرمایه، به‌صورت آگاهی‌های مداوم ذهن و جسم نمایان می‌شود (شارع‌پور و خوش‌فر، ۱۳۸۱: ۱۳۸). درواقع، سرمایه‌ی فرهنگی درونی‌شده توانایی‌های بالقوه‌ای دارد که به‌تدریج بخشی از وجود فرد شده و در او تثبیت شده‌اند (نوغانی، ۱۳۸۱: ۷۸). این سرمایه می‌تواند با سرمایه‌گذاری زمان در شکل‌یادگیری، افزایش یابد (نیازی و نصرآبادی، ۱۳۸۶: ۶۰). می‌توان بیش‌تر ویژگی‌های سرمایه‌ی فرهنگی را از این واقعیت استنباط کرد که این سرمایه، با رفتار و

نگرش زیست‌محیطی شخص که در آن تجسم می‌یابد، ارتباط نزدیکی دارد. علاوه بر این می‌توان با سرمایه‌گذاری در دوران تحصیلی از همان ابتدایی تا تحصیلات تکمیلی در شکل آموزش و یادگیری رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی و داشتن نگرش زیست‌محور در افراد، شاهد افزایش سرمایه‌ی تجسم‌یافته در حوزه‌ی زیست‌محیطی افراد باشیم (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۹۶-۹۷).

۲- سرمایه‌ی فرهنگی عینیت‌یافته: سرمایه‌ی فرهنگی عینیت‌یافته بیش‌تر به شکل کالاهای فرهنگی و اشیای مادی و رسانه‌هایی نظیر مجله‌ها، نقاشی‌ها، مجسمه‌ها، تصاویر، کتاب‌ها، لغت‌نامه‌ها، ابزارها، ماشین‌آلات و غیره، تجسم می‌یابد (شارع‌پور و خوش‌فر، ۱۳۸۱: ۱۳۷) و از ویژگی‌های بارز آن، قابل انتقال بودن است. باید در نظر داشت آنچه قابلیت انتقال را دارد مالکیت قانونی آن است و نه لزوماً دانش و بینش لازم برای درک و استفاده از آن (تملک ابزارهای مصرف آن) که نوعی سرمایه‌ی فرهنگی درونی‌شده است. بنابراین، این سرمایه به‌نوعی در شکل اقتصادی هم مطرح است و می‌تواند جنبه‌ی نمادی آن حفظ شود. با این حال، آن را نباید صرفاً یک شی مادی نظیر اتومبیل یا مسکن پنداشت. این نوع از سرمایه پیوند تنگاتنگی با سرمایه‌ی فرهنگی درونی‌شده دارد (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۹۷).

به‌طور خلاصه، به تمامی اشیا و کالاهای فرهنگی، سرمایه‌ی فرهنگی عینی می‌گویند، اما خصلت این سرمایه در این است که اثر آموزشی بر دارندگان آن می‌گذارد (بورديو، ۱۹۸۶: ۲۴۶). در مورد ارتباط میان سرمایه‌ی فرهنگی عینیت‌یافته و رفتارها و نگرش زیست‌محیطی می‌توان با استفاده از مجلات، کتاب‌ها، تصاویر و نقاشی‌های زیست‌محیطی، سرمایه‌ی عینیت‌یافته‌ی افراد را افزایش داد. بدین‌صورت که صرف داشتن و مالکیت این امکانات مطرح نیست، بلکه خصلت اساسی این نوع سرمایه، اثر آموزشی این امکانات است که فرد با مطالعه و تعمق در آن‌ها بر اهمیت محیط زیست و اهمیت به‌جا گذاشتن زمینی قابل سکونت برای نسل‌های آینده پی برد، در نتیجه رفتارهای مسئولانه در قبال محیط زیست صورت می‌گیرد. بدین‌صورت، ما ناظر کنترل و در نهایت کاهش بحرآن‌های زیست‌محیطی دهه‌های اخیر خواهیم بود (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۹۷).

۳- سرمایه‌ی فرهنگی نهادی: سرمایه‌ی فرهنگی نهادی تأکید فراوانی بر تحصیلات و وضعیت خانواده دارد. بدین ترتیب، بهترین شاخص سرمایه‌ی فرهنگی مقدار زمان صرف‌شده برای به‌دست آوردن آن است، زیرا تبدیل سرمایه‌ی اقتصادی به سرمایه‌ی فرهنگی وقتی امکان‌پذیر است که وقت مورد نیاز از طریق دسترسی به سرمایه‌ی اقتصادی در اختیار افراد قرار گیرد. به بیانی دقیق‌تر،

سرمایه‌ی فرهنگی که به طرز مؤثر در محدوده‌ی خانواده جابه‌جا می‌شود، علاوه بر مقدار موجود در خانواده به زمانی که برای انتقال این سرمایه صرف می‌شود، وابسته است (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۹۷).

بورديو معتقد است که لازمه‌ی سرمایه‌ی فرهنگی نهادی، قبل از هرچیز وجود افراد باصلاحیت و مستعداً در جهت کسب انواع مدرک تحصیلی و دانشگاهی است. از طرف دیگر مستلزم وجود نهادهای رسمی که این مدرک تحصیلی را صادر و هم به آن رسمیت بخشند، است. از ویژگی‌های بارز این سرمایه، این است که به شکل پلی میان اقتصاد و فرهنگ عمل می‌کند (بورديو، ۱۹۸۶: ۲۴۶). به اعتقاد آزادارمکی (۱۳۸۴) یکی از عوامل اجتماعی مسلط در تبیین کنش‌های مردم ایران، خانواده است. بر این اساس خانواده‌های ایرانی می‌توانند با آموزش و تربیت فرزندان خویش از بدو تولد زمینه را برای کنش‌ها و رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی و داشتن نگرش زیست‌محور در راستای حمایت از محیط زیست، پیش‌ازپیش مهیا کنند. هم‌چنین وجود درس‌هایی از جامعه‌شناسی زیست‌محیطی در رشته‌های تحصیلی و آموزش مهارت‌های چگونگی رفتار نسبت به محیط زیست در مهارت‌های فنی حرفه‌ای، می‌تواند در کنار افزایش تحصیلات افراد زمینه را برای انجام کنش‌ها و رفتارهای مسئولانه‌ی زیست‌محیطی در جامعه مواجه شده با بحرآن‌های زیست‌محیطی، مهیا کند. بر این اساس، می‌توان فرض کرد با افزایش ابعاد سرمایه‌ی فرهنگی، سرمایه‌ی فرهنگی افراد افزایش می‌یابد و در نتیجه نگرشی زیست‌محور و رفتارهای زیست‌محیطی در جامعه نسبت به محیط زیست صورت گیرد (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۹۸).

نظریه‌ی پرورش (کاشت)

گربنر استدلال می‌کند که اهمیت رسانه‌ها نه تشکیل توده، بلکه در راه خلق راه‌های مشترک انتخاب و نگرستن به رویدادهاست که با استفاده از نظام‌های پیام مبتنی بر فناوری، عملی می‌شود و به راه‌های مشترک نگرستن به جهان می‌انجامد. او همین را «کاشت الگوهای انگاره‌ای غالب» می‌خواند. رسانه‌ها به‌ویژه تلویزیون گرایش به این دارند که روایت‌هایی یکسان و نسبتاً مورد وفاق از واقعیت‌های اجتماعی ارائه و مخاطبان خود را نیز سازگار با آن «فرهنگ پذیر» کنند (مهدی زاده، ۱۳۸۴: ۲۰). براین اساس با توجه به نقشی که رسانه‌ها در فرهنگ‌پذیری مخاطبان خود دارند، می‌توانند با اختصاص زمان و اهمیت بیش‌تری به برنامه‌هایی که به نقش مثبت رفتارهای

زیست‌محیطی مسؤله در حفظ محیط زیست و بهبود آن می‌پردازند، این رفتارها را در میان مردم فرهنگ‌سازی کنند.

نظریه‌ی برجسته‌سازی

برجسته‌سازی، بر این فرض استوار است که محتوای محصولات رسانه‌ها، بر درک عموم از میزان اهمیت موضوعات، اثر دارد. نتایج بررسی مک‌کامبز و شاو در دهه ۷۰ میلادی که اولین پژوهش درباره برجسته‌سازی است، نشان داد که رسانه‌ها می‌توانند با برجسته کردن رویدادهای خاص، در ذهن مخاطبان تأثیرگذار باشند (سورین و تانکارد، ۱۳۸۱:۳۲۷). کارکرد برجسته‌سازی رسانه‌ها را گرایش رسانه به تأثیر گذاشتن بر آنچه مردم درباره‌ی آن فکر خواهند کرد، یا آنچه مهم تلقی می‌کنند، توصیف کرده‌اند. برجسته‌سازی فرایندی است که طی آن، رسانه‌ها اهمیت نسبی موضوعات مختلف را به مخاطب انتقال می‌دهند. به این ترتیب، بر مبنای این نظریه هر چه رسانه‌ها اهمیت بیشتری به یک مسأله یا رویداد بدهند (اولویت رسانه‌ها)، مخاطبان اهمیت بیشتری برای آن قائل می‌شوند (اهمیت همگان) (خوانچه‌سپهر و نظری، ۱۳۸۹:۱۲۶). بنابراین رسانه‌ها می‌توانند با برجسته کردن بحرآن‌های زیست‌محیطی و نقش رفتارهای زیست‌محیطی مسؤله افراد در کاهش بحرآن‌های زیست‌محیطی، مخاطبان خود را به انجام رفتارهای زیست‌محیطی مسؤله ترغیب کنند؛ به این ترتیب که هر چه رسانه‌ها اهمیت بیشتری به رفتارهای زیست‌محیطی مسؤله بدهند، در نتیجه مخاطبان اهمیت بیشتری برای انجام رفتارهای زیست‌محیطی مسؤله قائل می‌شوند.

دین‌داری

از نظر بنسون برای رفع بحرآن‌های محیط زیست از دیدگاه‌های فلسفی، دینی و به‌ویژه اخلاقی کمتر سخنی به میان می‌آید. در حالی که بدون آموزش صحیح مباحث معنوی و اعتقادی، در فراگیرترین شکل فلسفی و اخلاقی آن‌ها، هر چه از تباه شدن محیط‌زیست و ضرورت حفظ آن گفته شود، راه به جایی نخواهیم برد (بنسون، ۱۳۸۲ به نقل از نواح و هم‌کاران، ۱۳۹۰:۸۳). مفاهیم اخلاق زیست‌محیطی بر مبنای ارزشی استوارند. در اخلاق زیست‌محیطی، نوع ارزش‌گذاری انسان به طبیعت و اجزای آن و همچنین معیارهای ارزشی در تعیین نوع تعامل انسان با طبیعت، مهم هستند و این موضوعات به‌روشنی به مباحث نگرشی و هنجاری مرتبط می‌شوند. اگر نگرش،

نوعی سوگیری مثبت یا منفی در برابر یک شی، یک شخص و یا رفتاری خاص تلقی شود، آن‌گاه اهمیت تأثیر ارزش‌های فرد، ارزش‌های اخلاقی در این سوگیری بیش‌تر روشن می‌شود. به این ترتیب، ارزش‌های اخلاقی می‌توانند با شکل‌دهی نگرش، تأثیر خود را بر رفتارهای حفاظتی و زیست‌محیطی فرد بر جای بگذارند (عابدی سروستانی، ۱۳۸۷ به نقل از نواح و هم‌کاران، ۱۳۹۰:۸۴).

دیدگاه اسلام درباره‌ی محیط‌زیست

در اسلام به ارتباط انسان با محیط زیست اشاراتی شده است. زمین میراث صالحان و انسان مأمور عمران اوست (هو انشاکم من الارض و استعمرکم فیها، هود ۶۱). سدر حدیثی از پیامبر نقل شده هرکس شاخه درختی را بشکند مثل این است که بال فرشته‌ای را شکسته است. این دسته احادیث، آیات و روایات می‌تواند نشان‌دهنده‌ی توجه اسلام به حفظ محیط زیست باشد و برای یک فرد دیندار انگیزه‌ی بیش‌تری در برخورد بهتر با طبیعت و محیط زیست ایجاد کند (نواح و هم‌کاران، ۱۳۹۰: ۸۴-۸۵). ادعایی که به استناد برخی آیات و روایات مطرح می‌شود آن است که در جهان بینی اسلامی همه‌ی موجودات از جمادات گرفته تا گیاهان، حیوانات، انسان‌ها و املاک، همگی صاحب شعور و ادراک هستند. اما هر استعدادی، حقی ایجاد می‌کند، از آن جا که موجودات شعور و قدرت ادراک دارند، پس حقی برای آن‌ها ایجاد می‌شود، ولی در قبال هر حقی تکلیفی برای طرف مقابل تعامل به وجود می‌آید، بنابراین انسان‌ها در قبال رفتار خود با طبیعت مکلف به حقوق آن‌ها و مسؤول هستند (بهرام پور، ۱۳۹۰: ۱۳۷).

فرضیات پژوهش

۱. میان زنان و مردان در رفتارهای زیست‌محیطی تفاوت معنادار وجود دارد.
۲. میان افراد مجرد و متأهل در رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معنادار وجود دارد.
۳. میان میزان تحصیلات و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معنادار وجود دارد.
۴. میان سن و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معنادار وجود دارد.
۵. میان سرمایه‌ی فرهنگی و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معنادار وجود دارد.
۶. میان بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معنادار وجود دارد.
۷. میان دین‌داری و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معنادار وجود دارد.

۸. میان سبک زندگی و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معنادار وجود دارد.

روش تحقیق و نمونه‌گیری

این تحقیق در سال ۱۳۹۲ و به روش پیمایشی انجام شده است. جمعیت آماری تحقیق شامل کلیه‌ی افراد ۱۴ سال به بالای ساکن در نقاط شهری و روستایی شهرستان یزد است که براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ تعداد آن‌ها ۴۳۵۹۹۲ نفر برآورد شده است. حجم نمونه‌ی آماری ۳۸۴ نفر است که با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران به دست آمده است. نمونه‌های آماری با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای به دست آمده است. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه استفاده شده است.

نحوه‌ی سنجش متغیرهای تحقیق

- رفتارهای زیست‌محیطی

برای سنجش متغیر رفتارهای زیست‌محیطی از ۳ بخش پرسش‌نامه صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱) استفاده شد که عبارتند از مصرف انرژی، استفاده از وسایل استاندارد محیط‌زیست و استفاده‌ی دوباره از وسایل قابل استفاده که با طیف لیکرت سنجیده شد. به این پرسش‌نامه، بخش رفتارهای حامی محیط‌زیست هم اضافه شد. از پاسخ‌گو خواسته شده است که رفتار خود را در مورد ۲۱ گویه از مؤلفه‌های رفتار زیست‌محیطی (رفتار حامی محیط زیست، مصرف انرژی، استفاده از وسایل قابل مصرف و استفاده از وسایل استاندارد) ابراز کند. ضریب پایایی این مقیاس با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۷۱۴ به دست آمد.

- سرمایه‌ی فرهنگی

این مفهوم با استفاده از سه مؤلفه‌ی سرمایه‌ی فرهنگی تجسم یافته، سرمایه‌ی فرهنگی عینیت یافته و سرمایه‌ی فرهنگی نهادی سنجش شده است که ضرایب پایایی آن‌ها با استفاده از آلفای کرونباخ به ترتیب ۰/۷۶۹، ۰/۷۳۴ و ۰/۶۷۲ به دست آمد. همچنین پایایی متغیر سرمایه‌ی فرهنگی ۰/۷۲۵ به دست آمد. از پاسخ‌گو خواسته شده است که به طیف ۹ گویه‌ای سرمایه‌ی فرهنگی تجسّدی، طیف ۶ گویه‌ای سرمایه‌ی فرهنگی عینیت یافته و طیف ۶ گویه‌ای سرمایه‌ی فرهنگی نهادینه‌شده پاسخ دهد.

- دین داری

این مفهوم با استفاده از پرسش نامه دین داری گلاک و استارک (۱۹۶۵) که دارای ۵ بعد اعتقادی، مناسکی، عاطفی، فکری و پیامدی است سنجیده شده است. ضرایب پایایی با استفاده از آلفای کرونباخ به این شکل به دست آمده است: بعد اعتقادی ۰/۹۲، بعد عاطفی ۰/۷۸، بعد پیامدی ۰/۶۲، بعد فکری ۰/۶۰ و بعد مناسکی ۰/۷۶.

- رسانه های جمعی

در این تحقیق از پاسخ گو خواسته شده است تا میزان استفاده ی خود را از ۳ وسیله ی ارتباط جمعی شامل تلویزیون داخلی، تلویزیون خارجی و اینترنت بیان کند.

- سبک زندگی

این مفهوم با استفاده از پرسش نامه ی جهانی سبک زندگی سنجیده شده است. این پرسش نامه دارای ۸ بعد است که از ۴ بعد آن که ارتباط بیش تری با رفتارهای زیست محیطی داشته، استفاده شده است. ضرایب پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ به این شکل محاسبه شده است: سلامت روانشناختی ۰/۸۹، سلامت معنوی ۰/۸۷، سلامت اجتماعی ۰/۸۵ و پیشگیری از حوادث ۰/۸۳.

یافته ها

نتایج متغیرهای توصیفی نشان می دهد که ۴۸/۷ درصد پاسخ گویان زن و ۵۱/۳ مرد هستند. ۴۰/۹ درصد شاغل و ۵۹/۱ درصد غیر شاغل هستند.

جدول شماره ی یک- وضعیت رفتارهای زیست محیطی و سرمایه ی فرهنگی پاسخ گویان

متغیر	گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	میانگین
رفتارهای زیست محیطی	درصد	۰/۵	۵۳/۴	۴۴/۵	۱/۶	۲/۴۴
	درصد تجمعی	۰/۵	۵۳/۹	۹۸/۴	۱۰۰	
سرمایه ی فرهنگی	درصد	۲۱/۴	۲۷/۱	۴۶/۱	۵/۴	۲/۶۴
	درصد تجمعی	۲۱/۴	۴۸/۵	۹۴/۶	۱۰۰	

نتایج جدول شماره ی یک نشان می دهد که ۵۳/۴ درصد از افراد مورد مطالعه در حد زیاد دارای رفتارهای زیست محیطی مسؤلانه هستند. در حالی که تنها ۱/۶ درصد از آنها دارای رفتارهای زیست محیطی خوبی نیستند. میانگین رفتارهای زیست محیطی پاسخ گویان ۲/۴۴ از ۵ است و

انحراف معیار آن‌ها ۰/۵۳ است. در واقع افراد مورد مطالعه دارای رفتارهای زیست‌محیطی متوسط به بالا هستند. سرمایه‌ی فرهنگی یکی از متغیرهای مستقل این تحقیق است که با سه بعد تجسّدی، عینیت‌یافته و نهادینه‌شده سنجیده شد. بیش‌ترین توزیع فراوانی مربوط به سطح متوسط ۴۶/۱ درصد است و کمترین میزان مربوط به سطح کم ۵/۴ درصد است. میانگین سرمایه‌ی فرهنگی پاسخ‌گویان ۲/۶۴ از ۵ است و انحراف معیار آن‌ها ۰/۸۷۶ است. بیش‌تر پاسخ‌گویان دارای سرمایه‌ی فرهنگی در سطح متوسط هستند.

جدول شماره‌ی دو- وضعیت دین‌داری و بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی پاسخ‌گویان

متغیر	گزینه	بالا	متوسط	پایین	میانگین
دین‌داری	درصد	۳۸	۴۶/۶	۱۵/۴	۲/۲۳
	درصد تجمعی	۳۸	۸۴/۶	۱۰۰	
بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی	درصد	۴/۴	۳۲/۶	۶۳	۱/۴۱
	درصد تجمعی	۴/۴	۳۷	۱۰۰	

دین‌داری یکی دیگر از متغیرهای مستقل این تحقیق است که با ۵ بعد اعتقادی، مناسکی، عاطفی، فکری، پیامدی است سنجیده شده است. بیش‌ترین توزیع فراوانی ۴۶/۶ درصد در سطح متوسط است. هم‌چنین کمترین توزیع فراوانی ۱۵/۴ درصد افراد هستند که در سطح پایین هستند. میانگین دین‌داری افراد ۲/۲۳ از ۳ است و انحراف معیار آن‌ها ۰/۶۹۶ است. بیش‌تر پاسخ‌گویان دارای دین‌داری در سطح متوسط و بالا هستند و درصد کمی از افراد دارای دین‌داری پایین هستند. میزان بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی یکی دیگر از متغیرهای مستقل است که با میزان استفاده از تلویزیون داخلی، تلویزیون خارجی و اینترنت سنجیده شده است. بیش‌ترین توزیع فراوانی در سطح پایین وجود دارد که ۶۳ درصد است و کمترین توزیع فراوانی در سطح بالا وجود دارد که ۴/۴ درصد است. میانگین بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی ۱/۴۱ از ۳ است و انحراف معیار آن ۰/۵۷ است. نتایج نمایانده‌ی آن است که افراد مورد مطالعه میزان بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی توسط پاسخ‌گویان پایین است.

جدول شماره ۳- وضعیت سبک زندگی پاسخ‌گویان

نامطلوب	مطلوب	گزینه	متغیر
۲۵	۷۵	درصد	سبک زندگی
۱۰۰	۷۵	درصد تجمعی	

سبک زندگی آخرین متغیر مستقل این تحقیق است. بیش‌ترین توزیع فراوانی مربوط به سبک زندگی مطلوب است که ۷۵ درصد است و کمترین توزیع آن مربوط به سبک زندگی نامطلوب است که ۲۵ درصد را شامل می‌شود.

تحلیل داده‌ها

داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS و AMOS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. آزمون تی مستقل برای تفاوت میانگین دو گروه، آزمون هم‌بستگی اسپیرمن برای سنجش هم‌بستگی متغیرهای فاصله‌ای، رگرسیون چند متغیره برای سنجش میران تبیین متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل و تحلیل مسیر برای سنجش اثرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته مورد استفاده قرار گرفت. جدول زیر نشان‌دهنده مقایسه میزان رفتارهای زیست‌محیطی پاسخ‌گویان برحسب جنسیت و وضعیت تأهل است.

جدول شماره ۴- تفاوت میانگین رفتارهای زیست‌محیطی پاسخ‌گویان برحسب جنس و وضعیت تأهل

(Sig)	مقدار آزمون T	انحراف معیار	میانگین	متغیرهای وابسته		رفتار زیست‌محیطی
				جنس	وضعیت تأهل	
۰/۰۰۰	-۳/۵۷۸	۱۰/۴۶۸	۷۴/۵۶	زن	جنس	رفتار زیست‌محیطی
		۱۱/۶۸۴	۷۰/۵۱	مرد		
۰/۷۰۲	-۰/۳۸۲	۱۱/۴۵۷	۷۲/۴۹	مجرد	وضعیت تأهل	
		۱۰/۴۳۲	۷۳/۰۳	متاهل		

داده‌های جدول فوق در مورد جنس، نشان می‌دهد که میانگین رفتارهای زیست‌محیطی برای مردان و زنان به ترتیب ۷۰/۵۱ و ۷۴/۵۶ است. این امر بدین معنی است که میانگین رفتارهای زیست‌محیطی زنان بیش‌تر از مردان است. نتایج آزمون t نشان می‌دهد که این تفاوت به لحاظ آماری معنادار است. هم‌چنین داده‌های فوق در مورد وضعیت تأهل نشان می‌دهد که میانگین

رفتارهای زیست‌محیطی متأهلان و مجردان به ترتیب ۷۳/۰۳ و ۷۲/۴۹ است. نتایج آزمون t نشان می‌دهد که این تفاوت به لحاظ آماری معنادار نیست.

جدول (۵) ماتریس هم‌بستگی متغیرهای مستقل تحقیق با رفتارهای زیست‌محیطی

متغیر	رفتارهای زیست‌محیطی	سبک زندگی	دین‌داری	سرمایه‌ی فرهنگی	رسانه	تحصیلات
سبک زندگی	۰/۳۷۶**					
دین‌داری	۰/۰۹۱	-۰/۰۰۴				
سرمایه‌ی فرهنگی	۰/۴۹۱**	۰/۳۸۸**	۰/۱۲۲*			
رسانه	-۰/۰۰۸	۰/۰۸۴	۰/۰۶۴	-۰/۰۱۳		
تحصیلات	۰/۰۹۹	۰/۱۱۳*	۰/۰۶۰	۰/۲۵۸**	۰/۰۳۹	
سن	-۰/۰۰۶	-۰/۰۳۹	-۰/۰۳۹	-۰/۰۰۶	-۰/۰۰۳	۰/۲۵۶**

$p < 0/01$, $p < 0/05$

با توجه به نتایج جدول شماره‌ی پنج مقدار r پیرسون به دست‌آمده از رابطه‌ی میان سبک زندگی و رفتارهای زیست‌محیطی ۰/۳۷۶ و سطح معناداری آن کمتر از ۰/۰۵ است. بنابراین رابطه‌ی مثبت و معناداری میان سبک زندگی و رفتارهای زیست‌محیطی وجود دارد. به‌عبارت‌دیگر هرچه سبک زندگی افراد بهتر باشد، دارای رفتار زیست‌محیطی بهتری هستند. یکی دیگر از متغیرهای مستقل این تحقیق، دین‌داری است. نتایج نشان می‌دهد که رابطه‌ی میان دین‌داری و رفتارهای زیست‌محیطی معنادار نیست.

سرمایه‌ی فرهنگی یکی از متغیرهای این تحقیق است که رابطه‌اش با رفتارهای زیست‌محیطی در سطح ۹۹ درصد معنادار است. شدت رابطه ۰/۴۹۱ است که نشان می‌دهد یک رابطه‌ی مثبت و متوسط میان سرمایه‌ی فرهنگی و رفتارهای زیست‌محیطی وجود دارد. این امر بدین معنی است که هرچه سرمایه‌ی فرهنگی افراد بالاتر باشد، رفتارهای زیست‌محیطی آن‌ها هم به‌تبع آن بالا می‌رود. رسانه یکی دیگر از متغیرهایی بود که رابطه‌اش با رفتارهای زیست‌محیطی به آزمون گذاشته شد. نتایج نشان داد این آزمون معنادار نیست. بنابراین رسانه، رابطه‌ای با رفتارهای زیست‌محیطی ندارد. تحصیلات یکی دیگر از متغیرهایی بود که رابطه‌اش با رفتارهای زیست‌محیطی مورد سنجش قرار گرفته است. به‌دلیل آنکه سطح معناداری بالاتر از ۰/۰۵ است، این رابطه معنادار نبود.

سن آخرین متغیری است که رابطه‌اش با رفتارهای زیست محیطی مورد آزمون قرار گرفت. با توجه به سطح معناداری بالای ۰/۰۵ این رابطه معنادار نبود.

جدول شماره‌ی شش - نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیره برای سنجش اثر متغیرهای مستقل بر رفتارهای زیست-

محیطی

Sig	t	ضرایب استاندارد			متغیر
		Beta	Std. Error	B	
۰/۰۰۰	۹/۳۷۴		۳/۳۳۵	۳۱/۲۵۸	مقدار ثابت
۰/۰۰۰	۸/۴۹۰	۰/۳۹۶	۰/۰۶۳	۰/۵۳۸	سرمایه‌ی فرهنگی
۰/۰۰۰	۰/۶۰۶	۰/۲۱۵	۰/۰۲۶	۰/۱۲۱	سبک زندگی
۰/۰۰۲	۳/۱۴۲	۰/۱۳۵	۰/۹۶۸	۳/۰۴۲	جنس
R=۰/۵۴۷		F=۵۴/۱۶۸		P=۰/۰۰۰	R ² = ۰/۲۹۴

به منظور تبیین رفتارهای زیست محیطی بر اساس مجموع متغیرهای مستقل معنادار، از رگرسیون چندمتغیره به روش گام‌به‌گام^۱ استفاده شد. طبق داده‌های جدول شماره‌ی شش، سه متغیر در معادله ماندند که ضریب هم‌بستگی چندگانه آن‌ها با رفتارهای زیست محیطی برابر R=۰/۵۴۷ و ضریب تعیین تعدیل شده برابر با R² Adj=۰/۲۹۴ به دست آمد. این ضریب نشانه‌ی آن است که با استفاده از پراکنش ترکیب خطی متغیرهای مستقل رگرسیونی، می‌توان ۲۹ درصد از پراکنش رفتارهای زیست محیطی را توضیح داد. بقیه‌ی تغییرات به دلیل پیچیده بودن متغیر وابسته‌ی تحقیق، به سایر عوامل نسبت داده می‌شود. مدل رگرسیونی تبیین شده نیز طبق آزمون تحلیل پراکنش انجام شده خطی و معنادار است. زیرا مقدار آزمون F برای تعیین معناداری اثر متغیرهای مستقل بر رفتارهای زیست محیطی برابر ۵۴/۱۶۸ با سطح معناداری p=۰/۰۰۰ است.

در مجموع طبق داده‌های این جدول و با توجه به ضرایب بتاهای استاندارد شده، به ترتیب سرمایه‌ی فرهنگی با مقدار $\beta = ۰/۳۹۶$ ، سبک زندگی با مقدار $\beta = ۰/۲۱۵$ و جنس با مقدار $\beta = ۰/۱۳۵$ بیش‌ترین تأثیر را در تبیین تغییرات و پیش‌بینی رفتارهای زیست محیطی داشته‌اند.

¹ Stepwise

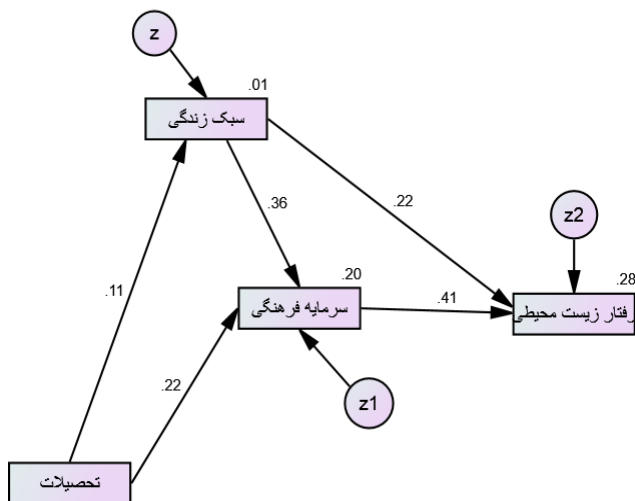
جدول شماره‌ی هفت - محاسبه‌ی اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل تحقیق بر رفتارهای زیست‌محیطی

کل	ضرایب اثر		نام متغیر
	اثر غیرمستقیم	اثر مستقیم	
۰/۴۱*	-	۰/۴۱*	سرمایه‌ی فرهنگی
۰/۳۶۸**	۰/۱۴۸*	۰/۲۲**	سبک زندگی
۰/۱۳۰**	۰/۱۳۰**	-	تحصیلات

* معنادار در سطح ۹۵ درصد

** معنادار در سطح ۹۹ درصد

نتایج جدول شماره‌ی هفت نشان می‌دهد که متغیر سرمایه‌ی فرهنگی با ۴۱ درصد اثرگذاری کل، دارای بیش‌ترین تأثیر مثبت بر رفتارهای زیست‌محیطی است. به‌طوری‌که این متغیر دارای ۴۱ درصد اثر مستقیم است. متغیر سبک زندگی با ۳۷ درصد اثرگذاری کل، رتبه‌ی دوم را دارد. به‌طوری‌که این متغیر دارای ۲۲ درصد اثر مستقیم و ۱۵ درصد اثر غیرمستقیم به‌صورت مثبت است. همچنین تحصیلات با ۱۳ درصد اثرگذاری کل رتبه‌ی سوم را دارد. این متغیر دارای ۱۳ درصد اثر غیرمستقیم است.

نمودار شماره‌ی یک - مدل مسیر عوامل مرتبط با رفتارهای زیست‌محیطی

بحث و نتیجه‌گیری

یکی از مهم‌ترین مسائل اجتماعی عصر ما، مسائل زیست‌محیطی است. این مسأله در امر توسعه‌ی پایدار اهمیت بسیاری دارد و زمینه‌ساز یک جامعه‌ی پویا است. تحقیق حاضر به منظور بررسی رابطه‌ی متغیرهای سرمایه‌ی فرهنگی، وسایل ارتباط‌جمعی، دین‌داری و همچنین متغیرهای جمعیت‌شناختی سن، جنس، وضع تأهل و تحصیلات با رفتارهای زیست‌محیطی در میان شهروندان شهر یزد انجام گرفته است. نتایج تحقیق نشان داد که بیش‌تر مردم شهر یزد دارای رفتارهای زیست‌محیطی در سطح متوسط هستند. یافته‌ها حاکی از آن بود که میان سبک زندگی و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معنادار و مثبت وجود دارد. این یافته با نتیجه تحقیق پچن (۲۰۰۶) هم‌سو بود. تغییرات در سبک زندگی و الگوی مصرف باعث ایجاد تغییرات پایدار در محیط زیست خواهد شد. افراد با اتخاذ شیوه‌ی زندگی مطلوب‌تر می‌توانند در جهت بهبود محیط زیست گام بردارند. نتایج نشان داد که سرمایه‌ی فرهنگی رابطه‌ی مثبت و معنادار با رفتارهای زیست‌محیطی دارد که این یافته با نتیجه صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱)، هم‌سو بود. با افزایش سرمایه‌ی فرهنگی، رفتارهای زیست‌محیطی بهتری را از افراد ناظر هستیم. میان دین‌داری و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معناداری وجود نداشت که این نتیجه با یافته‌ی نواح و هم‌کاران (۱۳۹۰) هماهنگی داشت. اما با نتایج ادهمی و اکبرزاده (۱۳۹۰) تناقض داشت. برای تبیین این امر می‌توان گفت که به نظر می‌رسد که افراد دیندار کمتر به آموزه‌های دینی در حفظ محیط زیست توجه می‌کنند. بنابراین رابطه‌ی معناداری میان این دو متغیر مشاهده نمی‌شود. از سوی دیگر بهره‌مندی از وسایل ارتباط‌جمعی رابطه‌ی معناداری با رفتارهای زیست‌محیطی نداشت. این امر شاید به این دلیل باشد که افراد سراغ مسائل و برنامه‌های مرتبط با محیط زیست در وسایل ارتباط‌جمعی نمی‌روند. همچنین می‌تواند نتیجه‌ی کمتر توجه کردن وسایل ارتباط‌جمعی به این پدیده باشد. میان تحصیلات و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معناداری مشاهده نشد. این نتیجه با یافته‌های باتل (۱۹۷۹)، اسکات و ویلیامز (۱۹۹۴)، خوش‌فر و هم‌کاران (۱۳۸۹)، تارانت و کردل (۱۹۹۷) و نواح و هم‌کاران (۱۳۹۰) هم‌سو نبود. این امر می‌تواند بدین علت باشد که در مدارس و دانشگاه‌های ایران دروسی مرتبط با آشنایی با فرهنگ نگهداری از محیط زیست و رفتارهای زیست‌محیطی ارائه نمی‌شود و توجهی به این مسائل نمی‌شود. نتیجه‌ی دیگری که در این تحقیق به دست آمد این بود که میان زنان و مردان در رفتارهای زیست‌محیطی تفاوت معناداری وجود دارد. زنان رفتارهای زیست‌محیطی بهتری نسبت به مردان داشتند. این یافته با نتایج پژوهش‌های نواح و

هم‌کاران (۱۳۹۰) و تارانت و کردل (۱۹۹۷) هم‌خوانی داشت. اما با نتیجه تحقیق صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱) هم‌سو نبود. هم‌چنین میان سن و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه‌ی معناداری وجود ندارد. این یافته با نتایج تارانت و کردل (۱۹۹۷)، صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱) و نواح و هم‌کاران (۱۳۹۰) هماهنگ نبود.

در دنیای امروز با تغییر و تحولات تکنولوژیک، نقش وسایل ارتباط‌جمعی بسیار برجسته شده است. مسئولان باید در جهت فرهنگ‌سازی، برنامه‌هایی را در وسایل ارتباط‌جمعی تدارک ببینند تا سطح آگاهی مردم از محیط زیست و بحران‌های آن بالا رود. آموزش رفتارهای زیست‌محیطی یک امر فرهنگی و زمان‌بر است و نیاز به برنامه‌ریزی مدوّن و دقیق و آموزش از سطح کودکی برای افراد در جامعه دارد. مسائل زیست‌محیطی باید به‌عنوان یک درس مهم در برنامه‌ی درسی دانش‌آموزان و دانشجویان گنجانده شود. هم‌چنین رابطه‌ی مسائل دینی و رفتارهای زیست‌محیطی به افراد آموزش داده شود تا بتوانند آن‌ها را بکار ببندند. سرمایه‌ی فرهنگی هر جامعه‌ای منبعی غنی برای ایجاد تغییرات در جهت بهبود وضع جامعه است. برای افزایش سرمایه‌ی فرهنگی افراد نیاز به برنامه‌ریزی‌های کلان در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی احساس می‌شود.

References

1. Abazary, Y, Chavooshiyan, H. (1381) **From social class to lifestyle' , new approaches in sociological analysis of social identity**, Gorgan of Name Oluome Ejtamae , No. 20
2. Adhami, A., Akbarzadeh, E. (1390) **Study of cultural factors affecting the environment in Tehran**, Motaleate Gamea Shenassy Javanan , No. 1 (In Persian).
3. Aghili, S. V, Delavar, A. Baradaran, H. (1390) Viewpoints of the social sciences to the role of visual media, (TV, satellite and Internet) with emphasis on cultural policies of the globalization process, Fasname Farhange Ertebatat, No. 1, (In Persian).
4. Aghili, S.M, Khoshfar, GH.R, Salehy, S. (1388) **»Social capital and responsible environmental behavior in northern Iran**, Journal Daneshgahe Oluome Keshavarzi va Manabe Tabiee Gorgan , Volume 16, Appendix, 1-A (In Persian).
5. Bahrapur, M. (1390) **Religion, nature and environmental crisis**, Isfahan, Entesharate Mana (In Persian).
6. Bourdieu, P. (1986) **The forms of social capital**, in: chardson.j. g. (Ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, *Greenwood*, New York.
7. Buttel, F. H. (1979) **Age and Environmental Concern: A Multivariate Analysis**. *Youth and Society*.
8. Cockerham, William C. (1997) **The social determinants of decline of life expectancy in Russia and Eastern Europe: A lifestyle explanation and Eastern Europe: A lifestyle explanation**, Journal of Health and Social Behavior, Vol. 38, 131-148.
9. Cockerham, William C. (2000) **Health as social problem**, Journal of Health and Social Behavior, vol 38, 117-130.
10. Cockerham, William C. (2004) **Health lifestyle in Ukraine**, Public Health in Eastern Eu rope, 50, 264-271.
11. Giddens, Anthony (1378) **Modernity and identity**, Translation by, N. Movafaghian, Tehran, Nashre Ney, (In Persian).
12. Javadi, M. (1387) **Human-centered approach in environmental ethics with emphasis on Islamic Vision**, Maghalat va Barasiha, Number 90 (In Persian).
13. Khancheh Sphere, Sh. Naseri, E. (1389) **Representation of media consumption patterns in the formation of consumer attitudes and behavior audience**, Fasname Pjuheshhaye Ertebati, No. 1 (In Persian).
14. Khovshfr, GR. Salehi, S. Emam Gholi, L. (1389) **Behavior toward the environment**, Hamayeshe Mohandesiye Mohite Zist, Tehran University (In Persian).
15. Leslie, G. R. Larson, R. F. & Gorman, B.L (1994) **Introductory sociology**, oxford: oxford Un. Press.
16. Mahdizadeh, S.M. (1384) **Comparative study of the theories of plantation and comprehension in communication**, Markaze Motalee Va Tahghighate Seda Va Simaye Iran (In Persian).
17. Navvah, A.R, Froutan Kia, SH. Pourtarkarouny, M. (1390) **The study of the relationship between religiosity and environmental values and behaviors of citizens**, Motaleate Jamee Shenakhtiye Shahri, No. 1 (In Persian).
18. Niyazy, M., Karkonan NasrAbadi, M. (1386) **Sociological explanation of the relationship between cultural capital of family and social identity of youth**, Motaleate Melli, N. 31

19. Noghany, M. (1381) **The effect of unequal cultural capital on educational achievement of high school students in achieving higher education**, Faslname Talim va Tarbiyat, No. 91(In Persian).
20. Pachen, M. (2006) **Public attitudes and behavior about climate change**, PCCRC Outreach Publication 0601.
21. Papoly Yazdi, M.H (1374) **The importance of environmental issues**, Faslname Tahghighate Goghrafi , No. 36 (In Persian).
22. RahmatAbadi, E. Aghabakhshi, H. (1385) **Lifestyle and social identity of youth**, Faslname Refahe Ejtemae, No. 20 (In Persian).
23. Rohani, H. (1388) **Introduction to the theory of cultural capital**, Faslname Rahbord,
24. Salehi, ., Emam Gholi, L. (1391) **An emperical study of the relationship between knowledge and environmental behaviors in Sanandaj**, Masaele Eitemae Iran, No. 1
25. Salehi, S, Al Emam Qoli, L. (1391) **cultural capital and environmental attitudes and behaviors, in Kurdistan**, Anjomane Iraniye Motaleate Farhangi va Ertebatat, No. 28
26. Severine, W. Tankard, J. (1381) **Theories of communication**, translation by A.R. Dehghan, Daneshgahe Tehran, (In Persian).
27. Sharepour, M. Khoshfar Gh.R. (1381) **The relationship between cultural capital and social identityof youth in Tehran**, Name Olume Ejtemae , No. 20 (In Persian).
28. Soroush, A. (1381) **Introduction to ethics from the perspectives of Contemporary Iran muslim thinkers**, Tabriz, Daneshgahe Tabriz (In Persian).